

Н.Е. Қарағойшина*, PhD докторанты¹

С.К. Капышева, э.ғ.к., қауымд. профессор²

М.Д. Каримова, PhD, қауымд. профессор³

А.Ж. Асанова, магистр, аға оқытушы³

ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік
басқару академиясы, Астана қ., Қазақстан¹

Esil University, Астана қ., Қазақстан²

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан³

*негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: karagoishina.nurgul@gmail.com

ЖАСТАР ЖҰМЫССЫЗДЫҒЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАҚТЫҒЫС ФАКТОРЛАРЫ

Бұл мақалада Қазақстандағы жастар жұмыссыздығының экономикалық даму мен әлеуметтік тұрақтылыққа әсері жан-жақты зерттелді. Жастар жұмыссыздығының ел экономикасына тигізер салдары мен оның негізгі себептері кеіенді түрде талқыланды. Еңбек ресурстарының толық пайдаланылмауы, өндірістің төмендеуі секілді жұмыссыздықтың теріс әсерлері сараланды. Зерттеу барысында Қазақстанның әртүрлі аймақтарындағы жастар жұмыссыздығы деңгейіндегі ерекшеліктер қарастырылып, жұмыссыздықтың аймақтық теңсіздікке ықпалы бағаланды. Жастар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері негізінде жұмыссыздықтың әлеуметтік шиеленіс тудыру қаупі мен наразылық шараларына қатысуға дайындық деңгейі анықталды, экономикалық және әлеуметтік факторлардың қақтығыстарды күшейтуге әсері талданды.

Мақалада мемлекеттік басқарушылар мен жергілікті билік органдарына жастар жұмыссыздығын реттеуге қатысты ұсыныстар берілді. Сонымен қатар жұмыссыздықтың деңгейі, динамикасы және аймақтық ерекшеліктеріне қатысты салыстырмалы талдау жасалды. Ресми статистикалық деректердің негізінде білім беру жүйесін жетілдіру, кәсіби даярлау бағдарламаларын енгізу, жастар кәсіпкерлігін дамыту, жұмыс орындарын құру және аймақтық экономикалық теңсіздікті азайту бойынша кеіенді шаралар ұсынылды. Әлеуметтік қақтығыстардың алдын алу, жастардың еңбек нарығына қатысу деңгейін арттыру және қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік саясатты жетілдірудің маңызды рөліне назар аударылды.

Кілт сөздер: жастар, жұмыссыздық, экономикалық әсер, әлеуметтік қақтығыстар, Қазақстан, жаһандық тәуекелдер, бизнес.

Ключевые слова: молодежь, безработица, экономическое воздействие, социальные конфликты, Казахстан, глобальные риски, бизнес.

Keywords: youth, unemployment, economic impact, social conflicts, Kazakhstan, global risks, business.

Кіріспе. Кез келген мемлекеттің болашағы жастармен байланысты, оларды жұмыспен қамту – қоғамның тұрақтылығы мен экономикалық дамуына елеулі әсер ететін күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Жұмыссыздық деңгейінің өсуі жастардың әлеуметтік жағдайының нашарлауына, қылмыстық істер санының артуына және қоғамдағы тұрақсыздықтың пайда болуына себепкер болуы ықтимал. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңына сәйкес, жастарға – Қазақстан Республикасының он төрт жастан отыз бес жасқа дейінгі азаматтар [1] қатары жатқызылған. Қазақстан жастарының саны ел халқының үштен біріне жуық – 5 759 781 адамға жетті. Қазақстанда 15–34 жас аралығындағы азаматтар халықтың 30%-ын құрайды. 2024 жылдың мәліметтері бойынша, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,1% болса, жалпы жұмыссыздық 4,6%-ды құрады [2].

Әр өңірде экономиканың салалық құрылымы, халықтың тығыздығы, көші-қон процестері, кәсіптік даярлық деңгейі, кәсіпорындардың белсенділігі, мемлекеттік сектордың қызметі сияқты әртүрлі факторлардың әсерінен бірегей еңбек нарығы қалыптасады. Географиялық тұрғыдан алғанда, жастардың ең көп бөлігі Оңтүстік Қазақстан және Алматы облыстарында, содан кейін Алматы қаласында, Шығыс Қазақстан және Қарағанды облыстарында байқалады. Соңғы онжылдықта қалалық жерлерде тұратын жас азаматтардың саны өсті. Ішкі көші-қон көлемі 2009

жылы 2,3 млн адамнан 2021 жылы 2,6 млн адамға дейін ұлғайды [3][4]. Мемлекет тарапынан НЕЕТ санатындағы жастардың жұмысқа орналасуына да ерекше назар аударылды. Қазіргі таңда жұмыссыз жастардың басым бөлігі – білімі, тәжірибесі жоқ жас қазақстандықтар.

Біздің пайымдауымызша, мемлекеттің ішкі қауіпсіздігіне тікелей әсер ететін әлеуметтік қақтығыстарға қатысуда 18-35 жас аралығындағы буын белсенді. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы олардың әлеуметтік оқшаулануына және экстремистік топтарға қосылу қаупінің артуына әкеледі. Экономикалық мүмкіндіктердің болмауы жастарды зорлық-зомбылық әрекеттеріне итермелеуі мүмкін [5].

Сондықтан да жастарға жан-жақты қолдау көрсету – мемлекетіміздің басты міндетінің бірі. Еңбекпен қамтитын түрлі шаралар арқылы келесі жылы 100 мың жасты жұмысқа орналастыруымыз керек. Жастардың кәсіпкерлік бастамаларына қолдау көрсету жалғасады. Оларға жеңілдетілген тәртіппен жылдық өсімі 2,5 пайыз болатын шағын несие беріледі. Бұл шаралар қоғамның барынша үйлесімді әрі әділетті болуына ықпал етеді. [6]

Зерттеудің мақсаты – жастар арасындағы жұмыссыздықтың экономикалық әсері мен әлеуметтік қақтығыстарға ықпалын талдау. Жұмыссыздық деңгейінің жоғарылығы – әлеуметтік қақтығыстар мен наразылықтарға апаратын жол, сонымен бірге жастардың әлеуетінің толық іске асырылмауы мен елдің экономикалық дамуының баяулауына әкелуі мүмкін. Осыған байланысты жастар жұмыссыздығының себептерін терең зерттеу, оның салдарын жан-жақты талдау және оны азайту мақсатында тиімді жобалар жүргізу қажеттілігі туындайды. Жастар жұмыссыздығы – тек сандық көрсеткіш емес, бұл – ел болашағының сапасы, адами капиталдың дамуы мен тиімді пайдаланылуының айнасы. Сондықтан бұл мәселені елемей немесе кейінге қалдыру орны толмас салдарға алып келуі ықтимал. Осы тұрғыдан алғанда, жастар арасындағы жұмыссыздықтың себептерін терең зерттеп, оның негізгі факторларын анықтау, салдарын жан-жақты талдау және тиімді шешу жолдарын ұсыну – еліміздің болашағына бағытталған маңызды қадамдардың бірі.

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы жастар жұмыссыздығының себептерін анықтау, оның салдарын талдау және оны азайту бойынша тиімді ұсыныстар әзірлеу.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қарастырылады:

Жастар арасындағы жұмыссыздықтың себептері, салдары және оны шешу жолдары туралы қолданыстағы ғылыми еңбектер мен зерттеулерді талдау. Бұл әдіс арқылы мәселенің теориялық негіздерін және бұрын жүргізілген зерттеулердің нәтижелерін қарастыру.

Қазақстандағы жастар жұмыссыздығының деңгейі, динамикасы және аймақтық ерекшеліктері туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми статистикалық деректерін жинау және талдау арқылы жұмыссыздықтың қазіргі жағдайын сандық көрсеткіштермен сипаттау.

Жастар арасында жүргізілген сауалнамаларды сараптау арқылы олардың жұмыссыздыққа қатысты көзқарастарын, себептерін және жұмыс іздеудегі қиындықтарын анықтау. Мұндай сауалнама сараптамасы жастардың жеке тәжірибелері мен пікірлерін жинауға толық мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында бірнеше әдіс қолданылды. Біріншіден, жастар жұмыссыздығының теориялық негіздерін, түрлерін және шетелдік тәжірибелерді зерттеу мақсатында ғылыми әдебиеттерге, монографияларға және мақалаларға талдау жүргізілді. Екіншіден, Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының ресми деректері негізінде жастар арасындағы жұмыссыздықтың деңгейі, динамикасы және аймақтық сипаттамалары бойынша статистикалық талдау жасалды. Үшіншіден, салыстырмалы талдау әдісі арқылы дамыған елдердің тәжірибесі қарастырылып, елімізге тиімді болуы мүмкін шаралар іріктеліп ұсынылды.

Қазіргі таңда жастар жұмыссыздығы – тек әлеуметтік-экономикалық мәселе ғана емес, сонымен қатар ел болашағына тікелей әсер ететін аса маңызды бағыттардың бірі. Еңбекке араласуға ниетті, білімді, алайда жұмыссыз жастардың болуы – олардың өз еліне деген сенімінің әлсіреуіне, сонымен қатар жалпы экономикалық дамудың баяулауына алып келуі мүмкін. Сондықтан бұл мәселені терең зерттеу, себептерін анықтап, нақты әрі тиімді шешу жолдарын ұсыну – уақыт талабы.

Әдебиеттік шолу. Жастар жұмыссыздығы – көптеген елдерде әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің қалыптасуына тікелей әсер ететін маңызды факторлардың бірі. Қазақстандағы жастардың жұмыссыздық деңгейі елдегі экономикалық реформалар мен демографиялық өзгерістердің ықпалын көрсетеді. Жұмыссыздықты экономикалық тұрғыдан қарастырар болсақ, жеке тұлға үшін ол – қаржылық қиындықтар тудыратын, қажетті азық-түлік себетін қамтасыз етумен қатар, қоғамдық өмірге белсенді араласу мүмкіндігі шектейтін қолайсыз жағдай. Жастар

арасындағы жаппай жұмыссыздықтың сипатын жастарды әлеуметтік оқшаулану, қылмыстық әрекеттерге жол беріп, радикалды топтарға қосылуға бейімділігі артуы мүмкін ел деңгейіндегі үлкен проблема деп бағалауға болады.

Жастар кейде зорлық-зомбылық әрекеттер арқылы өзін мойындатуға немесе материалдық пайда табуға ұмтылады. Бұл әсіресе, қылмыстық немесе зорлық-зомбылық топтардың қызметі арқылы көрініс табады [7].

Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) мәліметі бойынша, 2022 жылы әлемде жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 13% құрап, соңғы 15 жылдағы ең төменгі көрсеткішке жеткен. 2023 жылы дүние жүзінде 15 пен 24 жас аралығындағы 64,9 миллион жас жұмыссыз болды [8].

Климаттық өзгерістер мен цифрландыру процестері жастардың жұмыспен қамтылуына әсер ететін маңызды факторларға айналууда. Global Risks Report 2025-те атап өтілгендей, климаттық тәуекелдер жұмыс орындарының жоғалуына және жаңа салалардың пайда болуына ықпал етеді. Экономикалық тұрғыдан алғанда, жастар жұмыссыздығы еңбек нарығындағы әлеуетті жұмыс күшінің пайдаланылмауына әкеледі, бұл жалпы ішкі өнімнің төмендеуіне және экономикалық өсудің баяулауына себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, жұмыссыз жастардың тұтынушылық қабілеті төмендеп, бұл өз кезегінде нарықтағы сұраныстың азаюына әсер етеді. Еуростат және Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) деректері бойынша, Еуропа елдерінде жастар жұмыссыздығының деңгейі әртүрлі. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) елдерінде де жастар жұмыссыздығы өзекті мәселе болып табылады. ЭЫДҰ мәліметтері бойынша, 2024 жылы ұйымға мүше елдерде жастар жұмыссыздығының орташа деңгейі 12% шамасында болды [9].

Қазақстанда жастар жұмыссыздығы мәселесі де өзекті. Сонымен қатар Қазақстанда колледждер мен жоғары оқу орындарының түлектерінің 60%-дан астамы мамандықтары бойынша жұмыс істемейді, ал 30%-ға жуығы мүлдем жұмыс таба алмайды [10]. Қазақстанда жастар жұмыссыздығының негізгі себептері қатарында кәсіби білім беру жүйесінің еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі, өңірлік теңсіздік, және жұмыс орындарының шектеулі саны атап өтіледі.

Республикада соңғы уақытта жұмыссыздық деңгейінің өсімі байқалып отыр. Әсіресе жастар арасындағы жұмыссыздықтың пайызы салыстырмалы алғанда аз емес, оны мақаладағы деректер толық дәлелдейді. Әлеуметтік шиеленістің ушығуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі ретінде саналатын жұмыссыздық – жастардың маргиналдануы мен қоғамнан шеттетілуіне, олардың әлеуметтік ортадан алшақтап, радикалды көзқарастарға бейімделуіне жол ашады. Мұндай жағдайлар жастардың түрлі деструктивті топтар мен экстремистік ұйымдардың ықпалына оңай түсуіне негіз беріп, ел ішіндегі тұрақтылыққа тікелей қауіп төндіреді. Сондықтан жастар жұмыссыздығы – тек экономикалық емес, ұлттық қауіпсіздік пен қоғамдық тұтастық тұрғысынан да аса маңызды мәселе.

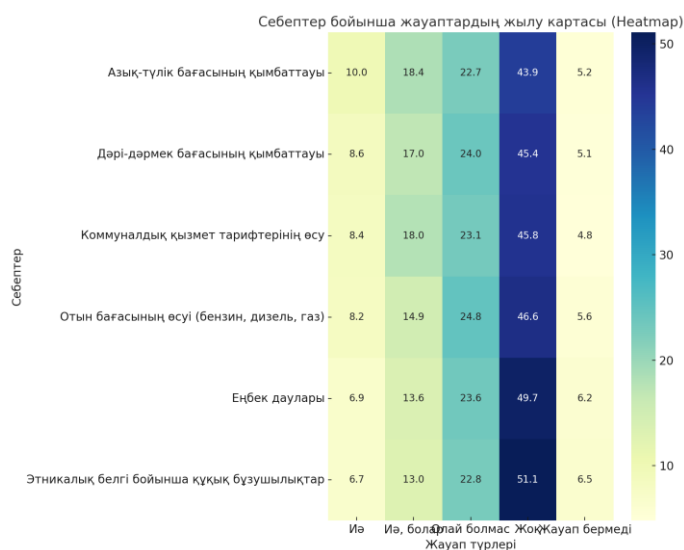
Негізгі бөлім. Жастар жұмыссыздығы экономикалық өсімге теріс әсер етеді. Жұмыссыз жастардың санының артуы еңбек ресурстарының толық пайдаланылмауына, өндірістің төмендеуіне және салық түсімдерінің азаюына әкеледі. Сонымен қатар жұмыссыздық әлеуметтік шығындардың өсуіне, яғни жұмыссыздарға арналған әлеуметтік төлемдер мен бағдарламаларға жұмсалатын қаражаттың көбеюіне себеп болады.

Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, 2024 жылғы 3 тоқсандағы жұмыспен қамту деңгейі 15 жастан үлкен жастағы халық санына шаққанда 65,2%, жұмыс күшінің санына шаққанда – 95,4% құрады. Жұмыссыздық деңгейі (Халықаралық еңбек ұйымының әдістемесі бойынша) 4,6% құрады. Жұмыссыздар саны (ХЕҰ әдістемесі бойынша) 448,6 мың адамды құрады. [11] Жұмыс істемейтін және білім алумен немесе оқыумен айналыспайтын NEET жастарының үлесі 6,4%-ды құрады. 2024 жылдың қыркүйек айының соңында Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің (бұдан әрі – ҚР ЕХӘҚМ) деректері бойынша халықты жұмыспен қамту органдарына жұмыс іздеп жүрген адам ретінде 84,1 мың адам жүгінген. Жұмыспен қамту бойынша барлығы 54,2 мың іс-шаралар көрсетілді, 2,8 мың адам кәсіптік оқытуға немесе қайта даярлауға, біліктілігін арттыруға жіберілді, 2 мың адам қоғамдық жұмыстарға қатысты [12].

Бұл мәселенің өзектілігін көрсететін фактор ішкі көші-қон болып табылады, оның өсіп келе жатқан ағыны жұмыссыздық проблемасын одан әрі ушықтыруда. Урбанизация және миграция да жастар арасындағы қақтығыстарға әсер етеді. Қалаларға жастардың көптеп қоныс аударуы, экономикалық мүмкіндіктерді іздеуі, сондай-ақ урбанизацияның әлеуметтік және экономикалық

шиеленістерді күшейтуі зорлық-зомбылыққа бейімділікті арттырады [13]. Аймақтар бойынша жұмыссыздық деңгейі жоғары, әсіресе жастар арасында әлеуметтік наразылықтың басты қозғаушы күштері – халықтың өмір сапасына тікелей әсер ететін күнделікті мәселелер. Бағалардың тұрақсыздығы мен қымбаттауы, коммуналдық қызметтер мен дәрі-дәрмекке жұмсалатын шығынның өсуі қоғамдағы теңсіздікті арттырып, әлеуметтік шиеленісті күшейтеді. Бұл жағдайлар билік органдары тарапынан ерекше назарды қажет етеді, себебі халықтың әл-ауқатының төмендеуі ұзақ мерзімді әлеуметтік тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін.

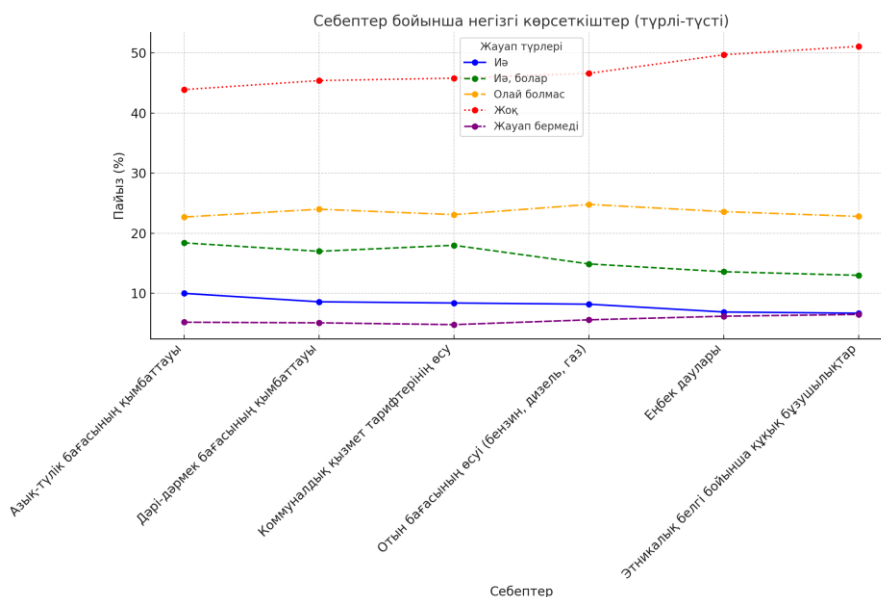
Республика бойынша жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсеткендей, жастардың наразылық көңіл-күйін тудыратын ең өткір мәселелер ретінде әлеуметтік-экономикалық факторлар анықталды. Іріктелген респонденттер құрамы 2000 адам, зерттеу аумағы Қазақстан Республикасының бар аймағын – республикалық маңызы бар Астана, Алматы, Шымкент қалалары және облыс орталықтарын қамтыды. Жастары 18-35 аралығындағы респонденттердің 51,3%-ы ерлер өкілі, ал 48,7%-ы әйелдер [14].

Сурет –1. Жастардың наразылық шараларына қатысу себептері бойынша жауаптардың бөлінуі (%)*

* [14] негізінде авторлармен құрастырылған

Суретте азық-түлік бағасының қымбаттауына қатысты жастар арасында жүргізілген сауалнама нәтижесі көрсетілген. Бұл жастар арасында алаңдаушылық тудырғанымен, 43.9%-ы бұл мәселені елеулі деп санамайды, ал тек 10%-ы оны басты проблема деп есептейді. Дәрі-дәрмек бағасының өсуі де маңызды мәселе ретінде қарастырылып, 8.6%-ы "иә" деп жауап бергенімен, 45.4%-ы бұл жағдайға бей-жай қарайды. Коммуналдық қызмет тарифтерінің өсуі халықтың шығынын арттырғанымен, 8.4%-ы бұл мәселені басты назарда деп санайды, ал 45.8%-ы оны елеулі деп есептемейді. Отын бағасының қымбаттауы қозғалыс еркіндігіне әсер еткенімен, 46.6%-ы бұл мәселені маңызды деп санамайды, ал тек 8.2%-ы оны алаңдатарлық деп есептейді. Еңбек дауларының деңгейі салыстырмалы түрде төмен болғандықтан, 49.7%-ы бұл мәселені маңызды деп санамайды, ал тек 6.9%-ы оны елеулі деп атап көрсеткен. Этникалық құқық бұзушылықтар қоғамда сирек кездесетіні байқалады, себебі 51.1%-ы бұл мәселеге алаңдамайды, ал тек 6.7%-ы оны назарға алады.

Сурет – 2. Әлеуметтік-экономикалық факторлар бойынша сауалнама негізіндегі көрсеткіш

* [14] негізінде авторлармен құрастырылған

Кескіннен көріп отырғандай, азық-түлік бағасының қымбаттауы (28,59%) халықтың, әсіресе әлеуметтік аз қамтылған топтар үшін ең маңызды проблема болып табылады. Бұл мәселе адамдардың күнделікті қажеттіліктеріне тікелей әсер етеді. Табыс деңгейі төмен адамдардың шығынын арттырып, тұрмыстық жағдайдың нашарлауына алып келеді. Коммуналдық қызмет тарифтерінің өсуі (26,47%) отбасылық бюджетке қосымша салмақ түсіріп, өмір сапасына кері әсер етеді. Тағы бір назар аудару қажеттілігі маңызды мәселе, дәрі-дәрмек бағасының қымбаттауы (26,21%) Бүгінгі күні әлеуметтік желіден сырқатына көмек сұраған жандардың көбеюі, аз қамтылған отбасылар мен созылмалы ауруы бар азаматтардың медициналық қызметтерді пайдаланудағы қиыншылықтары көп екенін көрсетеді. Этникалық белгілері бойынша құқықтарға нұқсан келтіру (20,88%), еңбек жанжалдары (20,56%), елдегі жағдайға, билік саясатына наразылық (20,25%) себептері бойынша сауалға қатысушы жастардың жаппай наразылық шараларына қатысуға дайын болу деңгейлері төмен.

Кесте – 1

Аймақтар бойынша жастар наразылықтарының деңгейі (%)

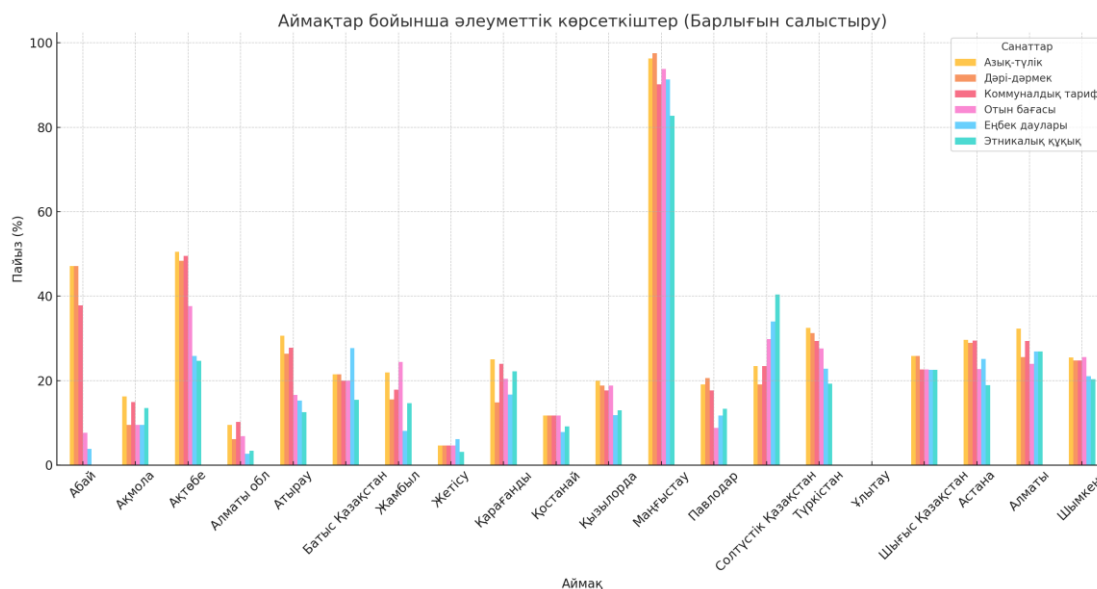
№	Аймақ (наразылық көңіл күй жоғары аймақтар ретімен)	Көтерілген мәселелер	Көңіл толмаушылық себептері	Ұсыныстар
1	Маңғыстау облысы	Барлық көрсеткіштер жоғары: азық-түлік (96.3%), дәрі-дәрмек (97.5%), коммуналдық тарифтер (90.2%), еңбек даулары (91.3%).	Азық-түлік пен тарифтердің жоғары болуы, еңбек даулары мен этникалық шиеленістер байқалады.	Бағаларды тұрақтандыру, жастарды жұмыспен қамту бағдарламаларын іске асыру, этникалық диалог құру.
2	Ақтөбе облысы	Азық-түлік (50.5%), дәрі-дәрмек (48.4%), коммуналдық тарифтер (49.5%) жоғары.	Өмір сүру шығындарының артуы, еңбек нарығындағы тұрақсыздық.	Бағаны тұрақтандыру, жастарды әлеуметтік-экономикалық жобалармен қолдау.
3	Абай облысы	Азық-түлік (47.1%), дәрі-дәрмек (47.1%), коммуналдық тарифтер (37.8%).	Бағаның қымбаттауы, денсаулық сақтау шығындарының артуы.	Бағаларды тұрақтандыру, тарифтерді қайта қарау, дәрі-дәрмекке бақылау.
4	Атырау	Азық-түлік (30.6%),	Азық-түлік пен	Бағаларды

	облысы	коммуналдық тарифтер (27.8%), дәрі-дәрмек (26.4%) жоғары деңгейде.	тарифтердің тұрақсыздығы.	тұрақтандыру, жастардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған бағдарламалар енгізу.
5	Солтүстік Қазақстан облысы	Еңбек даулары (34.0%) және этникалық құқықтар (40.4%) мәселелері байқалады.	Этникалық шиеленістер және еңбек нарығындағы мәселелер.	Этникалық келісімді нығайту және еңбек нарығын тұрақтандыру бағдарламаларын іске асыру.
6	Түркістан облысы	Азық-түлік (32.5%), коммуналдық тарифтер (29.4%), отын бағасы (27.6%), еңбек даулары (22.8%).	Жастар азық-түлік пен тарифтердің тұрақсыздығына және жұмыссыздыққа шағымданады.	Бағаларды тұрақтандыру, еңбек нарығын жақсарту, жастарға арналған жұмыс орындарын құру.
7	Батыс Қазақстан облысы	Еңбек даулары (27.7%) басқа көрсеткіштерден жоғары.	Жұмыспен қамту және еңбек нарығындағы шиеленістер байқалады.	Еңбек нарығын тұрақтандыру және жұмысшылардың құқықтарын қорғау шараларын іске асыру.
8	Шымкент қаласы	Азық-түлік (25.5%), коммуналдық тарифтер (24.8%), отын бағасының (25.6%) өсуі байқалады.	Жастар азық-түлік, отын бағасы және еңбек нарығындағы тұрақсыздыққа шағымданады.	Бағаларды бақылау, білім беру және кәсіби даярлау орталықтарын құру.
9	Қарағанды облысы	Коммуналдық тарифтер (24.0%), азық-түлік бағасы (25.0%), этникалық құқықтар (22.2%) бойынша мәселелер бар.	Этникалық келісімнің әлсіздігі, тарифтердің қымбаттауы жастардың наразылығын тудырады	Этникалық диалогты нығайту, бағаны тұрақтандыру саясатын іске асыру.
10	Астана қаласы	Коммуналдық тарифтер (29.5%), азық-түлік (29.6%), еңбек даулары (25.1%) орташа деңгейде.	Жастар тарифтер мен азық-түлік бағасының тұрақсыздығына шағымданады.	Бағаны бақылау және тұрақтылықты сақтау бойынша шаралар.
11	Алматы қаласы	Еңбек даулары (26.9%), коммуналдық тарифтер (29.4%), азық-түлік (32.3%) бағасының қымбаттауы байқалады.	Жастар еңбек нарығындағы тұрақсыздыққа және өмір сүру шығындарының өсуіне шағымданады.	Жұмыспен қамту бағдарламаларын енгізу және тарифтерді тұрақтандыру.
12	Шығыс Қазақстан облысы	Азық-түлік (25.8%), коммуналдық тарифтер (22.6%), отын бағасы (22.6%), еңбек даулары (22.5%).	Жастар тарифтердің жоғарылауына және еңбек нарығының әлсіздігіне алаңдаулы.	Бағаларды тұрақтандыру, еңбек нарығын тұрақтандыру бойынша шараларды қабылдау.
13	Қызылорда облысы	Азық-түлік (20.0%), коммуналдық тарифтер (17.7%) мәселелері байқалады.	Азық-түлік бағасының қымбаттауы және жұмыссыздық мәселелері бар.	Азық-түлік бағасына бақылау, жұмыспен қамту бағдарламаларын іске асыру.
14	Жамбыл облысы	Дәрі-дәрмек бағасы (15.5%) басқа көрсеткіштерден жоғары.	Денсаулық сақтау жүйесіне деген сенімсіздік.	Дәрі-дәрмек бағасын бақылау және денсаулық сақтау сапасын арттыру.
15	Павлодар облысы	Азық-түлік (19.1%), коммуналдық тарифтер (17.7%), отын бағасы (8.8%) мәселелері	Жастар азық-түлік пен тарифтердің тұрақсыздығына алаңдаулы.	Бағаны тұрақтандыру және әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру.

		орташа деңгейде.		
16	Алматы облысы	Барлық көрсеткіштер төмен деңгейде: азық-түлік (9.5%), коммуналдық тарифтер (10.2%), дәрі-дәрмек (6.1%).	Жастар тарапынан маңызды шағымдар байқалмайды.	Тұрақтылықты сақтау және аймақтың әлеуметтік бағдарламаларын жалғастыру.
17	Ұлытау облысы	Барлық көрсеткіштер 0%.	Деректер жинаудың қиындықтары байқалады.	Мәліметтерді жинау және талдау үшін жаңа механизмдер әзірлеу қажет
18	Қостанай облысы	Барлық көрсеткіштер төмен: азық-түлік (11.7%), дәрі-дәрмек (11.7%), коммуналдық тарифтер (11.7%).	Жастар тарапынан негізгі шағымдар байқалмайды, бірақ еңбек нарығы тұрақсыз	Тұрақтылықты сақтау және жұмыс орындарын құру бағдарламаларын іске асыру
19	Жетісу облысы	Барлық көрсеткіштер өте төмен: азық-түлік (4.6%), дәрі-дәрмек (4.6%), коммуналдық тарифтер (4.6%).	Жастар арасында негізгі шағымдар байқалмайды.	Тұрақтылықты сақтау, жастарды тарту үшін әлеуметтік бағдарламаларды күшейту

* [14] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған

Маңғыстау облысы ең проблемалы аймақ болып табылады. Бұл аймақта инфрақұрылымдық және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін мемлекеттік деңгейде арнайы бағдарламалар қабылдау қажет. Шығыс Қазақстан және Астана қалалары салыстырмалы түрде тұрақты аймақтар болып табылады. Мұнда ағымдағы экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларды сақтау арқылы тұрақтылықты қамтамасыз ету маңызды. Алматы және Ақтөбе облыстары орташа қиындықтарға тап болған аймақтар. Еңбек даулары, коммуналдық тарифтер және өмір сүру шығындарын төмендетуге бағытталған шаралар қажет.

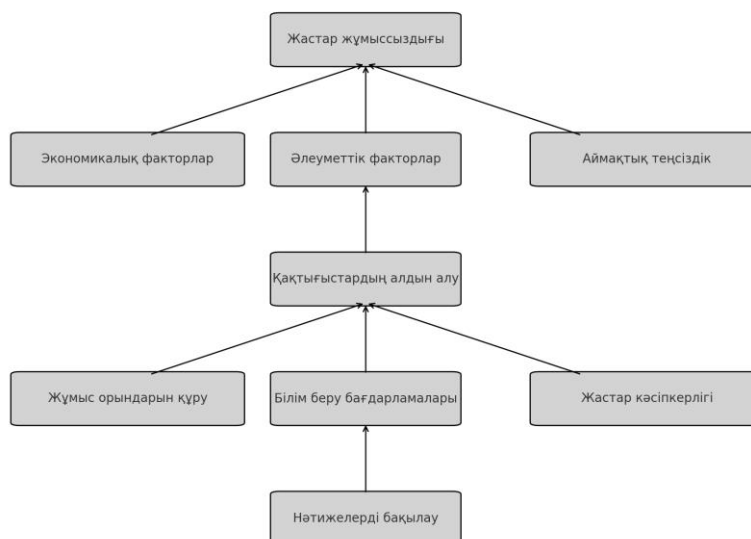

Сурет – 3. Аймақтар бойынша әлеуметтік-экономикалық мәселелердің салыстырмалы талдауы

*[14] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Бұл облыстағы жастар наразылық шараларына белсенді қатысуға дайын екендігін көрсетеді. Ең төменгі еңбек даулары бойынша көрсеткіш Жетісу облысында байқалады. Абай облысының ерекшелігі – бұл аймақтағы жастардың басым бөлігі наразылықтарға қатысуға ниетті болмағанымен, азық-түлік бағасының, дәрі-дәрмек бағасының және коммуналдық қызмет

тарифтерінің өсуі сияқты әлеуметтік-экономикалық мәселелер оларды алаңдатып отыр.

Сурет – 4. Жастар жұмыссыздығынан туындайтын қақтығыстардың алдын алу және шешу механизмі *

**[14] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған*

Жоғарыда берілген схема арқылы жастар жұмыссыздығынан туындайтын қақтығыстарды алдын алу және шешу механизмін белгіледік, онда негізгі үш мәселе қамтылды. Олар: жастар жұмыссыздығы, қақтығыстардың алдын алу және нәтижелерді бақылау.

1. Жастар жұмыссыздығы. Модельдің бастапқы нүктесі — жастардың жұмыссыздығы. Бұл әлеуметтік құбылыс экономикалық, әлеуметтік және аймақтық теңсіздік факторларынан туындайды. Экономикалық факторларға дағдарыстар, жұмыс орындарының жетіспеушілігі және табыс деңгейінің төмендеуі және әлеуметтік факторларға жастардың білім беру мүмкіндіктерінің шектелуі, әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі және кәсіби дайындықтың төмендігін жатқызамыз. Сонымен қатар әр аймақтағы экономикалық және инфрақұрылымдық даму деңгейінің біркелкі болмауы яғни теңсіздігіне назар аударылуы керек.

2. Қақтығыстардың алдын алудың негізгі жолы. Жастар жұмыссыздығының теріс әсерін азайту үшін жұмыс орындарын құру, мемлекеттік немесе жеке сектор арқылы жұмыс орындарын ашу, жастардың кәсіби біліктілігін арттыру үшін оқыту және қайта даярлау бағдарламаларын көптеп енгізу және қадағалау. Сонымен қатар жастарды кәсіпкерлікке ынталандыру арқылы өзін-өзі жұмыспен қамту мүмкіндігін жетілдіру өте өзекті.

3. Нәтижелерді бақылау. Әлеуметтік қақтығыстардың алдын алу шараларының тиімділігін арттыру үшін нәтижелерді тұрақты бақылау қажет. Бұл кезеңде барлық қабылданған шаралардың нәтижелілігі бағаланады және қажетті түзетулер енгізіледі.

Модель жастар арасындағы жұмыссыздықты төмендету үшін кешенді тәсілді қолдануды ұсынады. Ол жұмыссыздық мәселесін шешу үшін экономикалық, әлеуметтік және аймақтық факторларды бірлесіп қарастыруды талап етеді. Сонымен қатар бұл модельдің практикалық іске асырылуы жастар арасындағы қақтығыстардың алдын алуға және олардың болашағын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Жастар жұмыссыздығын азайту үшін Қазақстанда бірқатар бағдарламалар іске қосылды. Олардың қатарында кәсіби қайта даярлау, жастарды кәсіпкерлікке тарту және ауылдық жерлерде жұмыс орындарын құру бағдарламалары бар. Жастар жұмыссыздығының алдын алу және оны азайту үшін мемлекеттер білім беру жүйесін еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіру, жастарды кәсіпкерлікке ынталандыру және жұмыс орындарын құру бойынша шаралар қабылдауы қажет. Бұл шаралар жастардың әлеуетін толық іске асыруға және экономикалық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайлар қоғамдағы тұрақсыздықты арттырып, әлеуметтік шиеленістерге әкелуі ықтимал.

Қортындылай келе, жастар жұмыссыздығы мәселесін түбегейлі шешу үшін білім беру жүйесін

еңбек нарығының қазіргі заманғы талаптарына сай реформалау, жастар кәсіпкерлігін жан-жақты қолдау және әлеуметтік қорғау жүйесін нығайту сынды кешенді шаралар қажеттігін ескерудің маңызы зор. Мемлекеттік саясат жастардың экономикалық және әлеуметтік мүмкіндіктерін кеңейту арқылы әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуде және ықтимал қақтығыстардың алдын алуда шешуші рөл атқарады. Бұл бағытта білім беру бағдарламаларын еңбек нарығының қажеттіліктеріне бейімдеумен қатар, жастарды перспективалы IT және жасыл экономика салаларындағы жұмыс орындарына белсенді тартудың маңызы зор.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибеде кеңінен қолданылатын тиімді әдістер, атап айтқанда, жас мамандарға арнайы гранттар бөлу және кәсіптік-техникалық білім беру жүйесін түбегейлі реформалау елдің жастар саясатын одан әрі жетілдіруге оң ықпал ете алады. Қоғамда әлеуметтік диалог алаңдарын кеңейту және жастар арасында конструктивті медиация дағдыларын дамыту әлеуметтік шиеленістерді азайтуға септігін тигізеді. Бұдан бөлек, жастардың азаматтық белсенділігін арттыруға бағытталған жүйелі жұмыс және оларды білім беру арқылы әлеуметтік-экономикалық процестерге белсенді тарту қоғамдағы ықтимал қақтығыстардың алдын алудың маңызды тетіктерінің бірі деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңы. 2015 жылғы 9 ақпан, № 285-V ҚРЗ.
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары 2024 жылғы 1 тоқсан. Астана.
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Неке және отбасы. Астана. 2023. Ұлттық статистика бюросы.
4. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасының үй шаруашылықтары. Астана. 2023. Ұлттық статистика бюросы.
5. USAID. Youth and Conflict: A Toolkit for Intervention. Washington, D.C.: United States Agency for International Development.
6. Тоқаев Қ.Ж. Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам. Қазақстан халқына Жолдау, 1 қыркүйек. Астана: Ақорда. – 2022. –<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
7. Халықаралық еңбек ұйымы. Жастарға арналған жаһандық жұмыспен қамту үрдістері 2024: Лайықты жұмыс, жарқын болашақтар. Женева: Халықаралық еңбек ұйымы. – 2024. – <https://www.ilo.org/publications/major-publications/global-employment-trends-youth-2024>
8. Дүниежүзілік экономикалық форум. Жаһандық қауіптер туралы есеп 2025. Женева: Дүниежүзілік экономикалық форум. – 2025. –<https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/>
9. Нұрәлі Н. Колледждер енді 50 мамандықты оқытпайды. Неге? Aikyn.kz. – 2021. – <https://aikyn.kz/173792/50-mamandyk-nege-zhoylydy>
10. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. (2023). Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары (2022 ж.). Астана. – <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9211/>
11. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. (2024). Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары (2024 жылғы 3 тоқсан). Астана. – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/184950/file/kk/>
12. АҚШ-тың Халықаралық даму агенттігі. Қақтығыстарды басқару және азайту бағдарламасы. – URL: <https://www.usaid.gov> (қол жеткізілген күні: 23.01.2025)
13. Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі. (2024). Қазақстан жастары: әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша талдамалық баяндама. Астана: «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. – <https://eljastary.kz/research/19985/>

REFERENCES

1. Qazaqstan Respublikasynyń «Memlekettik jastar saiasaty turaly» zany [Law of the Republic of Kazakhstan "on State Youth Policy"]. 2015 jyly 9 aqpan, № 285-V QRZ.
2. Qazaqstan Respublikasy Strategıalyq josparlau jáne reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosy. Qazaqstan Respublikasyndaǵy eńbek nargynyń negizgi indikatorlary 2024 jyldyń 1 toqsany [Bureau of national statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. Key indicators of the labor market in the Republic of Kazakhstan for the 1st quarter of 2024]. Astana.
3. Qazaqstan Respublikasy Strategıalyq josparlau jáne reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosy. Neke jáne otbasy. Astana. 2023. Ulttyq statistika byurosy [Bureau of national statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. Marriage and family. Astana. 2023. National Bureau of Statistics].
4. Qazaqstan Respublikasy Strategıalyq josparlau jáne reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosy. Qazaqstan Respublikasynyń úi sharuashylyqtary. Astana. 2023. Ulttyq statistika byurosy [Bureau of national statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. Households of the Republic of Kazakhstan. Astana. 2023. National Bureau of Statistics].
5. USAID. Youth and Conflict: A Toolkit for Intervention. Washington, D.C.: United States Agency for International Development.
6. Toqaev Q. Ádilette memleket. Birtutas últ. Berekeli qoǵam. Qazaqstan xalqyna Joldau, 1 qyrkúiek. Astana [A just state. United Nation. Blessed society. Address to the people of Kazakhstan, September 1.]: Aqorda. – 2022. – <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-tyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
7. Khalyqaralyq eńbek uyymy. Jastarǵa arnalǵan jahandyq jumyspen qamtu úrdisteri 2024: Laiyqty jumys, jarqyn bola-shaqtar. Jeneva: Khalyqaralyq eńbek uyymy [International Labor Organization. Global employment trends for young people 2024: Decent Work, bright prospects. Geneva: International Labor Organization]. – 2024. – <https://www.ilo.org/publications/major-publications/global-employment-trends-youth-2024>
8. DWorld Economic Forum. Global Risks Report 2025. Geneva: World Economic Forum. 2025 // Jeneva: Dúniejuzilik ekonomıkalyq forum [World Economic Forum. Global Threats Report 2025. Geneva: World Economic Forum]. – 2025. – <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/> [in Kazakh]
9. Nuráli N. Kolledjder endi 50 mamandyqty oqytpaidy. Nege? [Colleges no longer teach 50 specialties. Why?] Aikyn.kz. – 2021. – <https://aikyn.kz/173792/50-mamandyk-nege-zhoylydy>
10. Qazaqstan Respublikasy Strategıalyq josparlau jáne reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosy. (2023). Qazaqstan Respublikasyndaǵy eńbek nargynyń negizgi indikatorlary (2022 j.) [Bureau of national statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. (2023). Key indicators of the labor market in the Republic of Kazakhstan (2022)]. Astana. – <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9211/>
11. Qazaqstan Respublikasy Strategıalyq josparlau jáne reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosy. (2024). Qazaqstan Respublikasyndaǵy eńbek nargynyń negizgi indikatorlary (2024 jyldyń 3 toqsany) [Bureau of national statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. (2024). Key indicators of the labor market in the Republic of Kazakhstan (3rd quarter of 2024)]. Astana. – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/184950/file/kk/>
12. The U.S. Agency for International Development. Conflict Management and Mitigation Program [US Agency for International Development. Conflict management and mitigation program]. – URL: <https://www.usaid.gov> – URL: <https://www.usaid.gov> (qoljetkizilgen kúni: 23.01.2025)
13. Qazaqstan Respublikasy Mádeniet jáne aqparat ministrliǵi. (2024). Qazaqstan jastary: áleumettanulyq zertteu nátiǵjeleri boıynsha taldamalyq baıandama. Astana: «Jastar» ǵylymi-zertteu ortalyǵy [Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan. (2024). Youth of Kazakhstan: analytical report on the results of a sociological study. Astana: Research Center" Zhastar"]. – <https://eljastary.kz/research/19985/>

Карагойшина Н.Е., Капышева С.К., Каримова М.Д., Асанова А.Ж.

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ И ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ
НА БЕЗРАБОТИЦУ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ**

Аннотация

В данной статье представлен всесторонний анализ влияния безработицы среди молодежи в Казахстане на экономическое развитие и социальную стабильность. Рассмотрены последствия молодежной безработицы для национальной экономики и ее основные причины. Проведен анализ негативных эффектов, таких как неэффективное использование трудовых ресурсов и снижение уровня производства.

Исследование охватывает региональные различия в уровне молодежной безработицы в различных областях Казахстана, а также ее влияние на региональное неравенство. На основе результатов опросов среди молодежи выявлены потенциальные риски социальных конфликтов, вызванных безработицей, и уровень готовности к участию в протестных акциях. Проанализировано влияние экономических и социальных факторов на обострение конфликтов.

В статье представлены конкретные рекомендации для государственных органов управления и местных властей по решению проблем молодежной безработицы. В частности, предложены меры по совершенствованию системы образования, внедрению программ профессиональной подготовки, развитию молодежного предпринимательства, созданию рабочих мест и снижению регионального экономического неравенства. Подчеркнута важность совершенствования государственной политики для предотвращения социальных конфликтов, повышения уровня участия молодежи в рынке труда и обеспечения социальной стабильности.

Karagoishina N., Kapysheva S., Karimova M., Assanova A.

**ECONOMIC IMPACT AND IMPACT OF SOCIAL CONFLICT FACTORS ON YOUTH
UNEMPLOYMENT**

Annotation

This article provides a comprehensive study of the impact of youth unemployment in Kazakhstan on economic development and social stability. The consequences of youth unemployment for the national economy and its main causes are thoroughly examined. Negative effects such as underutilization of labor resources and production decline are analyzed.

The study investigates regional disparities in youth unemployment levels across various regions of Kazakhstan, assessing its impact on regional inequality. Based on survey results among youth, the potential risks of social conflicts triggered by unemployment and the willingness to participate in protest actions were identified. The influence of economic and social factors on the intensification of conflicts was analyzed.

The article provides specific recommendations for state administrators and local authorities to address youth unemployment issues. These include improving the education system, introducing professional training programs, promoting youth entrepreneurship, creating jobs, and reducing regional economic disparities. Emphasis is placed on the critical role of enhancing state policies to prevent social conflicts, increase youth participation in the labor market, and ensure social stability.

